

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИК САМОПРОЕКТУВАННЯ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Шиловська О.М.

Анотація. Стаття присвячена теоретичному дослідженню особливостей застосування дискурсивних практик самопроекткування в молодшому шкільному віці. Самопроекткування у молодшому шкільному віці – це, насамперед, спроби створення проекту власного «Я» на основі інтерпретації та часткової реінтерпретації пережитих життєвих подій, як своїх власних, так і подій, що відбуваються у житті найближчого оточення. Однак, інтерпретація та реінтерпретація особистого досвіду молодшого школяра можлива лише за активної участі дорослого.

Визначено, що, розвиваючи здатність до самопроекткування, необхідно застосовувати дискурсивні практики, спрямовані на розвиток саморозуміння, самопізнання, здатності самостійно аналізувати життєві події, позитивно оцінювати події власного життя, а також на мовленнєвий розвиток та комунікативну компетентність.

Розвиток у молодшого школяра здатності самостійно планувати своє життя на найближчу перспективу та розвиток часової перспективи є важливою передумовою розвитку у дитини здатності до самопроекткування.

Дитина молодшого шкільного віку здатна породжувати соціально присвоєний прототекст. Щоб із соціально присвоєного прототексту у дитини зародився власний прототекст, насамперед, необхідна участь дорослого, адже дитина даного віку ще не в змозі продіагностувати свої особистісні якості і встановити відповідність свого задуму власним можливостям.

Ключові слова: самопроекткування, дискурсивні практики, прототекст, комунікативна компетентність, саморозуміння, самопізнання, часова перспектива.

Шиловская Е.Н. Особенности применения дискурсивных практик самопроектирования в младшем школьном возрасте

Аннотация. Статья посвящена теоретическому исследованию особенностей применения дискурсивных практик самопроектирования в младшем школьном возрасте. Самопроектирование в младшем школьном возрасте – это прежде всего попытки создания проекта собственного «Я» на основе интерпретации и частичной реинтерпретации пережитых жизненных событий, как своих собственных, так и происходящих в жизни ближайшего окружения. Однако, интерпретация и реинтерпретация личного опыта младшего школьника возможна только при активном участии взрослого.

Определено, что, развивая способность к самопроектированию, необходимо применять дискурсивные практики, направленные на развитие самопонимания, самопознания, способности самостоятельно анализировать жизненные события, положительно оценивать события собственной жизни, а также на речевое развитие и коммуникативную компетентность.

Развитие у младшего школьника способности самостоятельно планировать свою жизнь на ближайшую перспективу и развитие временной перспективы является важной предпосылкой развития у ребенка способности к самопроектированию.

Ребенок младшего школьного возраста способен породить социально присвоенный прототекст. Чтобы из социально присвоенного прототекста у ребенка зародился собственный прототекст, прежде всего, необходимо участие взрослого, ведь ребенок данного возраста еще не в состоянии продиагностировать свои личностные качества и установить соответствие своего замысла собственным возможностям.

Ключевые слова: самопроектирование, дискурсивные практики, прототекст, коммуникативная компетентность, самопонимание, самопознание, временная перспектива.

Shilovska O.M. Features of application of discursive practices of self-design in the younger school age

Abstract. The article is devoted to a theoretical study of the peculiarities of the application of discursive self-designing practices in

the younger school age. Self-designing at the junior school age is, above all, attempts to create a project of your own "I" based on the interpretation and partial reinterpretation of lived life events, both your own and those occurring in the life of your closest associates. However, the interpretation and reinterpretation of the junior schoolchild's personal experience is possible only with the active participation of an adult.

It is determined that, developing the ability to self-designing, it is necessary to apply discursive practices aimed at developing self-understanding, self-knowledge, the ability to independently analyze life events, positively assess the events of one's own life, as well as speech development and communicative competence.

The development of the ability of a junior schoolchild to independently plan his life for the short term and the development of a temporary perspective is an important prerequisite for the development of the child's ability to self-designing.

A child of primary school age is able to generate socially appropriated prototext. That from the social appropriated proto-text the child had his own prototype, first of all, the adult's participation is necessary, because a child of this age is not yet able to diagnose his personal qualities and establish the correspondence of his design to his own possibilities.

***Key words:** self-designing, discourse practices, prototext, communicative competence, self-understanding, self-knowledge, time perspective.*

Актуальність дослідження. Однією із визначальних і важливих особливостей дорослості є спроможність до індивідуальної осмисленої самопобудови, що передбачає самопроекування, планування, саморозвиток, вміння визначати мету не лише певного виду діяльності, але й життєвих етапів в цілому. Внутрішні передумови перерахованих процесів, на наш погляд, закладаються вже в дитячому віці, коли дитина під впливом соціокультурного середовища вчиться усвідомлювати не лише власне «Я», але й події, що відбуваються в її житті.

В молодшому шкільному віці на якісно новому рівні реалізується потенціал розвитку дитини як активного суб'єкта, що пі-

знає оточуючий світ і самого себе, особистості, яка набуває власного досвіду проживання, переживання, усвідомлення життєвих подій. Психологічні зміни, що відбуваються на даному віковому етапі, свідчать про широкі можливості розвитку дитини.

Актуальність дослідження зумовлена новим підходом до вивчення психологічних особливостей молодшого шкільного віку, в основі якого лежить погляд на особистість як автора власного життя, здатного до саморозвитку в рамках соціокультурного контексту.

Постановка проблеми. На попередніх етапах дослідження визначено, що здатність дитини молодшого шкільного віку до самопроекування залежить від соціального та культурного оточення, в якому вона перебуває. Молодший школяр ще не в змозі самостійно проінтерпретувати ні зміст соціальних впливів, ні події власного досвіду. Синтез нових смислів найчастіше відбувається в діалозі з іншими людьми (як правило, батьками, вчителями, рідними і частково однолітками). Однак ні у внутрішньому діалозі, ні в діалозі з творами мистецтва молодші школярі без допомоги з боку дорослого ще не здатні синтезувати нові смисли. Таким чином, ставлення дитини до власного досвіду та інтерпретація життєвих подій зумовлені, насамперед, впливом зовнішніх соціальних факторів. В той же час у більшості молодших школярів процес самопроекування гальмується за рахунок недостатнього рівня інтелектуального та емоційного розвитку, а також суттєво обмежується впливом соціального оточення.

Разом з тим у дітей молодшого шкільного віку починає формуватися самототожність як характеристика особистісного досвіду. Формування рефлексії, що відбувається на даному віковому етапі, сприяє усвідомленню дитиною власного «Я», свого життєвого досвіду, будівництву власної «Я-концепції», що в свою чергу відкриває можливості до розвитку здатності дитини до самопроекування. Однак формування самототожності може гальмуватися за рахунок залежності дитини від зовнішніх впливів. Дитина молодшого шкільного віку не лише залежна від соціокультурного оточення, але й максимально відкрита для інформаційного потоку з

боку соціуму. Така відкритість, з одного боку, може гальмувати розвиток здатності молодшого школяра до самопроекування, з іншого – відкриває можливість для успішного оволодіння дитиною дискурсивними практиками самопроекування.

Таким чином, **метою** даної статті є теоретичне обґрунтування особливостей застосування дискурсивних практик самопроекування, що спрямовані на особистісний розвиток дитини молодшого шкільного віку.

Результати теоретичного аналізу проблеми дозволяють зробити висновок, що самопроекування у молодшому шкільному віці – це, насамперед, спроби створення проекту власного «Я» на основі інтерпретації та часткової реінтерпретації пережитих життєвих подій, як своїх власних, так і подій, що відбуваються у житті найближчого оточення. Однак, як ми вже зазначали, інтерпретація та реінтерпретація особистого досвіду молодшого школяра можлива лише за активної участі дорослого. Реагуючи на оцінку дорослого стосовно власної особистості, спостерігаючи за його оцінкою вчинків та поведінки інших, молодший школяр до семи років оцінює себе переважно в двох аспектах «я хороший» або «я поганий». Ближче до початку молодшого підліткового віку дитина здатна виокремити власні риси та якості, якими вона пишається, усвідомити ті аспекти власного «Я», які їй не подобаються чи заважають. Наприкінці молодшого шкільного віку можна говорити про перші спроби самопроекування як створення проекту власного життя. Однак на даному віковому етапі його не варто розглядати як процес, що є вагомим чинником особистісного розвитку. Радше за все, дитина «породжує» ті проекти, які вважає значимими для батьків та референтного оточення.

Соціум має подвійний вплив на дитину молодшого шкільного віку. З одного боку, відкритість смислового простору дитини дає змогу усвідомити і прийняти той соціокультурний досвід, який транслює їй соціум. З іншого – залежність від впливу зовнішніх соціальних факторів може гальмувати, а іноді викривлювати усвідомлення дитиною власного досвіду і власної особистості, оскільки досить часто молодший школяр оцінює себе

очима дорослого, який далеко не завжди готовий розібратися у мотивах поведінки чи певних поведінкових та особистісних проявах дитини.

Разом з тим постійне занурення у соціокультурний дискурсивний простір є джерелом створення соціальних прототекстів. Це може бути будь-яка дитяча фантазія стосовно власного майбутнього, майбутнього своєї сім'ї, подальшого навчання, знаходження нових друзів, перемоги на змаганнях, успішності у навчанні тощо. Більшість із цих прототекстів залишається на рівні мрій та фантазій, однак, відчуючи зацікавленість та підтримку дорослого, до деяких із них дитина повертається, розширюючи та наповнюючи їх новими деталями та новим змістом.

Крім дитячих мрій і фантазій важливим джерелом зародження прототексту є розповідання дитині історій, казок тощо. Розповідання історій у молодшому шкільному віці є важливим засобом осмислення оточуючого світу. Крім того, історії та казки допомагають дітям ставати дорослішими, отримувати осмислене уявлення про оточуючий світ, сприяють розвитку стосунків між дітьми та дорослими.

Традиційні казки відображають чи ілюструють типові ситуації, з якими може зустрітися людина, готуючи її до такої можливості і забезпечуючи засобами, які допоможуть у різних ситуаціях. Уявляючи типові ситуації, відображені у казках, чи створюючи власні історії, розповіді, дитина ідентифікує себе з певними персонажами.

Зауважимо, що з огляду на особливості молодшого шкільного віку, ми розглядаємо прототексти як фантазію, обрис мрії, враження від маминої казки чи історії, до кінця неусвідомлений висновок стосовно якоїсь події тощо. Прототексти молодших школярів – як мозаїка в калейдоскопі, вони постійно змінюються, залежно від того, в який бік повертається калейдоскоп. Ці зміни наскільки швидкоплинні, що дитина часто не в змозі без допомоги дорослого усвідомити важливість тих «картинок», які вона бачить у даний момент. Саме тому безліч своїх прототекстів молодший школяр втрачає. Щоб із соціально присвоєного прототексту у нього

зародився власний прототекст, насамперед, необхідна участь дорослого, адже дитина даного віку ще не в змозі продіагностувати свої особистісні якості і встановити відповідність свого задуму власним можливостям. Як ми вже зазначали в попередніх дослідженнях, [2] в даному віці синтез нових смислів найчастіше відбувається в діалозі з іншими людьми (як правило, батьками, вчителями, рідними і частково однолітками). Однак ні у внутрішньому діалозі, ні в діалозі з творами мистецтва молодші школярі без допомоги з боку дорослого ще не здатні синтезувати нові смисли. Таким чином, у молодшому шкільному віці, розвиваючи у дитини здатність до самопроекування, варто було б застосовувати дискурсивні практики, спрямовані на мовленнєвий розвиток дитини, її комунікативну компетентність, що передбачає забезпечення розвитку вміння дитини вести діалог з текстом, висловлювати свою думку, порівнювати особистісний досвід із досвідом героїв літературних творів, розвиток навичок осмислення можливих смислів тексту, і як наслідок, вміння висловлювати і відстоювати власну думку відносно власного «Я» та подій, що відбуваються у житті дитини.

Крім того, щоб у молодшого школяра розвивалася здатність діагностувати власні можливості відповідно до своїх задумів і бажань, на даному віковому етапі доцільно було б застосовувати дискурсивні практики, спрямовані на розвиток самопізнання та саморозуміння.

Особливість дитини молодшого шкільного віку полягає в тому, що вона ще мало усвідомлює свої переживання і далеко не завжди здатна зрозуміти причини, що їх викликають. На труднощі, що виникають у дитини в школі, вона найчастіше відповідає емоційними реакціями – гнівом, страхом, образою, а іноді замкнутістю та відгородженістю.

Зауважимо, що у молодшому шкільному віці у дітей особливо активно проходить формування довільності, внутрішнього плану дій, починає розвиватися здатність до рефлексії. Тому саме на даному етапі дитина може успішно оволодіти засобами та способами аналізу своєї поведінки та поведінки інших людей. Однак, щоб дитина могла свідомо регулювати свою поведінку, треба на-

вчити її адекватно виражати свої почуття, знаходити конструктивні способи виходу із складних ситуацій. Саме така свідома регуляція та аналіз власних почуттів, переживань, думок, намірів тощо в молодшому шкільному віці відкриває можливість для створення наративних історій, які в майбутньому можуть стати основою для створення дитиною подієвих проєктів. Створюючи «історію свого майбутнього», дитина отримує змогу озвучити свої мрії, фантазії, бажання, прагнення. Однак при цьому молодшому школяру досить складно визначити цілі, які він ставить перед собою, змальовуючи власне майбутнє. Найчастіше дитина трансліує історії «власного» майбутнього, створені її батьками та найближчим оточенням.

Молодший школяр дев'яти-десяти років вже може озвучити з якою метою він планує ту чи іншу життєву подію, чого в кінцевому результаті він прагне досягти. Однак дитині складно проаналізувати, які ресурси необхідні для досягнення її мети. Особливо це стосується особистісних ресурсів, оскільки вони ще не здатні оцінити та виокремити власні риси та якості, розвиток чи наявність яких забезпечать досягнення поставленої мети. Тут необхідна цілеспрямована робота з боку дорослих.

Особливістю даного віку є й те, що в переважній частині дітей цілі часто змінюються. Крім того, у молодшого школяра, особливо до восьми років, цілі часто недосяжні і нереалістичні. Після восьми років вони можуть набувати ознак досяжності та реалістичності, однак дитині ще досить складно визначити часові межі досягнення певної мети. Найчастіше досягнення у майбутньому визначаються такими часовими рамками як «коли я виросту», «коли я закінчу інститут». Пояснюється це психологічними особливостями розвитку молодших школярів. За результатами наших попередніх досліджень у дитини даного віку відсутня широта часової перспективи і ретроспективи особистісного простору. І якщо за участі дорослого дитину можна підвести до ретроспективного аналізу подій власного життя, то аналіз перспективи ускладнений навіть за такої умови. Таким чином, застосування психологічних практик самопроекування в молодшому шкільному віці повинно бути спрямоване на розвиток у дитини часової перспективи.

Як вже зазначалось, побудова особистісного проекту передбачає постійне звернення дитини до свого життєвого досвіду. Незадоволення потреби молодшого школяра в любові та визнанні може призвести до неможливості позитивно сприймати реальність, до формування захисних механізмів. Негативний вплив минулого досвіду, особливо в період молодшого шкільного віку, формує певні патерни поведінки, призводить до формування стереотипів, що впливають на процес усвідомлення минулого досвіду та не дають можливості змінити непродуктивну поведінку, побудувати проект хоча б на найближчу перспективу. Бувають випадки, коли приховані в дитинстві страхи чи негативний досвід не зазнають жодних змін по мірі накопичення досвіду і відіграють визначальну роль в подальшому осмисленні власної історії життя.

Під керівництвом дорослого дитина може виокремити основні події власного життя, але смисловий простір особистості у даному віці досить обмежений. У молодшому шкільному віці він лише починає формуватися, на що вказує наявність невеликої кількості проінтерпретованих і осмислених дитиною подій, які знаходять своє відображення в її картині світу і життєвій історії. Застосовуючи у роботі з дітьми даного віку психологічні практики самопроекування, варто було б спрямувати зусилля на розвиток позитивного сприйняття дитиною подій, що відбуваються в її житті, а також на розвиток вміння самостійно аналізувати життєві події.

На попередніх етапах дослідження нами було встановлено, що розвиток здатності до самопроекування у молодших школярів пов'язаний з розвитком здатності брати на себе відповідальність за прийняття рішень. Було виокремлено рівні готовності дитини до прийняття рішень, а саме: неготовність молодшого школяра до самостійного прийняття рішень; прийняття рішення виключно за допомогою дорослих; прийняття будь-якого рішення пов'язано з уявними труднощами, які дитина малює в своїй уяві; прийняття рішення можливе за підтримки друзів; прагнення дитини самостійно приймати рішення. [3]

Н.А. Басюк в своїй роботі зауважує, що формування почуття відповідальності молодших школярів відбувається на базі особис-

тісних новоутворень, зокрема: узагальнення і усвідомлення переживань; сформованості внутрішнього плану дій; рефлексії; довільності психічних процесів і функцій; виникнення відносно стійких форм поведінки і діяльності, активне формування самооцінки як компонента самосвідомості. [1]

Однак зауважимо, якщо здатність брати на себе відповідальність за певні вчинки та дії у дитини молодшого шкільного віку розвивається на основі знання і прийняття норм і правил поведінки, усвідомлення власних потреб і мотивів, наявності ціннісних орієнтацій, що відповідають потребам соціуму тощо, то відповідальність дитини за прийняття власних рішень, власного життєвого вибору лише починає розвиватися і, як правило, без спрямованої психологічної допомоги молодший школяр не готовий до такого вибору.

Варто також звернути увагу на те, що дитинство у багатьох молодших школярів проходить відповідно до структурованої заданості з боку дорослих, що обмежує їхні можливості у самовизначенні. Така структурована заданість гальмує розвиток відповідальності за власне життя, і врешті-решт призводить не лише до відсутності здатності до самопроекування, але й до формування у свідомості дитини впевненості у тому, що відповідальність за їхні життєві події несуть виключно батьки або найближчі дорослі. Як вже зазначалось [2], керівництво з боку батьків радше здійснюється шляхом пропонування дитині альтернативних варіантів розв'язання певної проблеми, а не надання готових шаблонних висновків. За цих умов у дітей молодшого шкільного віку сформується схильність до самоаналізу, вміння робити власні висновки, відстоювати власну думку і як наслідок, вміння планувати своє життя хоча б на найближчу перспективу.

Дитина зазвичай корегує власну поведінку, власний вибір відповідно до вимог та очікувань соціуму, тому прагнення самостійно приймати рішення у контексті певних життєвих виборів властиве лише 10–12% дітей молодшого шкільного віку. Саме тому в створенні свого життєвого проекту молодший школяр постійно орієнтується на соціальне оточення, прагнучи отримати від нього

схвалення та прийняття. Фабула життєвої історії дитини постійно змінюється, вона, як правило, ситуативна і залежить від тієї соціальної ситуації, в якій знаходиться молодший школяр. Таким чином, практики самопроекування у молодшому шкільному віці повинні включати в себе розвиток у дитини вміння самостійно приймати рішення та брати на себе відповідальність за прийняття рішень; мовленнєвий розвиток та комунікативну компетентність; самопізнання та саморозуміння; вміння самостійно аналізувати життєві події.

Підсумовуючи результати теоретичного дослідження, спрямованого на особливості застосування дискурсивних практик, що передбачають розвиток здатності дитини самопроекування, ми дійшли наступних **висновків**:

- розвиваючи у дитини здатність до самопроекування, необхідно застосовувати дискурсивні практики, спрямовані на мовленнєвий розвиток дитини, її комунікативну компетентність, зокрема на розвиток вміння вести діалог з текстом, порівнювати особистісний досвід з досвідом героїв літературних творів, розвиток навичок осмислення можливих смислів тексту тощо;
- з метою розвитку здатності у молодшого школяра до самопроекування дискурсивні практики мають бути спрямовані на розвиток самопізнання та саморозуміння; здатності оцінити і виокремити власні риси та якості, розвиток чи наявність яких забезпечать досягнення дитиною поставленої мети;
- застосування психологічних практик самопроекування в молодшому шкільному віці повинно бути спрямоване на розвиток у дитини позитивного сприйняття подій, що відбуваються в її житті, вміння самостійно аналізувати життєві події, а також на розвиток часової перспективи;
- важливою умовою розвитку здатності молодшого школяра до самопроекування є формування вмінь дитини брати на себе відповідальність за певні вчинки та дії, робити власні висновки, відстоювати власну думку і як наслідок, планувати своє життя хоча б на найближчу перспективу.

Література

1. Басюк Н.А. Формування почуття відповідальності у молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец 13.00.07 «Теорія і методика виховання»/ Н.А.Басюк. – Київ, 2005. – 22 с.
2. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с.
3. Шиловська О.М. Розвиток молодших школярів здатності до самопроєктування/О.Шиловська//Психологія саморозвитку особистості: зб. наук. праць/за ред. Н.В Чепелевої, Я.Ф. Андреевої. – Чернівці – Київ, 2016. – С. 142–154

References

1. Basyuk N.A.(2005) Formuvannya pochuttya vidpovidalnosti u molodshykh shkolnyariv [Formation of a sense of responsibility among junior pupils: author's abstract. dis for obtaining sciences.] *Candidate's thesis* Kyiv. [in Ukrainian].
2. Shilovska O.M.(2013) Rozuminnya ta interpretatsiyi zhyttyevoho dosvidu yak chynnyk rozvytku osobystosti ditey molodshoho shkilnoho ta pidlitkovoho viku. [Understanding and nterpreting life experience as a factor in the development of the personality of children of junior school and adolescence]. *Rozuminnya ta interpretatsiya zhyttyevoho dosvidu yak chynnyk rozvytku osobystosti - Understanding and interpreting life experience as a factor in the development of personality* Chepeleva N. V. (Ed.) (pp. 105-119). Kirovograd: Imex-LTD [in Ukrainian].
3. Shilovska O.M (2016) Rozvytok molodshykh shkolnyariv zdatnosti do samoproektuvannya [Development of junior pupils' ability to self-design]. *Psychology self-development personality: collection of articles*. NV Chepileva, Ya.F. Andreeva (Eds). (pp.142-152). Chernivtsi – Kyiv. [in Ukrainian]